

Gönderim Tarihi: 20.03.2017

Kabul Tarihi:13.04.2017

TÜRK KÜLTÜR ÇEVRESİNDE NEVRUZ ADI

The Concept of Nevruz In Turkish Culture Environment

İlhami DURMUŞ

Prof. Dr. Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, ilhamidurmus@gmail.com

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Nevruz Farsça bir kelime olup, Türkçe karşılığı Yeni gün'dür. Bu itibarla yılın ilk gününün adıdır. Her yıl 21 Mart yılın ilk günü olan Nevruz'dur. Nevruz yeni bir yılın başlangıcı olduğu gibi, bolluk, bereket, sevinç ve mutluluğun da başladığı gündür. Nevruz'la birlikte gelecekle ilgili iyi beklentiler de başlamaktadır. Bu iyi düşünce, dilek ve temenniler Nevruz'un isim olarak kendine geniş bir kullanım alanı bulduğunu göstermektedir. Bu kapsamda gün adı başta olmak üzere, Nevruz adı şahıs, kabile, bitki, yer, yiyecek ve hediye adı olarak da görülmektedir. Ayrıca bu ad edebiyatta ve makam adı olarak da müzikte yer almaktadır. Şahıs adı olarak Türk kültür çevresinde Nevruz sık kullanılmaktadır. Bu isim hem erkek hem de bayan ismi olarak görülmektedir. Nevruz isminin hem devlet yöneticileri hem de halk arasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sülale, uruk ve boylarda da bu ada rastlanılmaktadır. Nevruz'da karı yararak çıkan çiçeklere de Nevruz adı verilmektedir. Köylere, bahçelere ve yaylalara da Nevruz ismi konulduğu dikkati çekmektedir. Nevruz için hazırlanan tatlı ve hediyeler için de Nevruz adı görülmektedir. Şiir, kaside ve gazel gibi edebiyat ürünleri de Nevruz adıyla anılmaktadırlar. Nevruz adının müzikte makam adı olarak yoğun bir şekilde kullanıldığı da bilinmektedir. Türk kültür çevresinde Nevruz adının uzun zaman diliminde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nevruz çok geniş alanda da kendine kullanım alanı bulmuş görünmektedir. Bu sayılanlardan hareketle Nevruz Türk kültür çevresinde önemli bir yer tutmuş bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Nevruz, kültür, Türk kavimi, çevre.

Abstract

Originally in Persian, the word Nevruz means "New Day" in Turkish. In other words, it signifies the 21st March as the first day of the year. It also denotes the day associated with the arrival of abundance, fertility, joy and happiness. It was believed that Nevruz would bring good fortunes for the future. All these positive connotations point to Nevruz as a widely and commonly used term. In addition to its mark on the first day, Nevruz has been used as a name for persons, tribes, plants, spaces, food and gifts. It has also been employed in literature and in naming certain musical patterns. As a unisex name, Nevruz has been commonly preferred in the Turkish culture environment. It was in use by both state elites and ordinary people. Some families, clans or tribes were also called Nevruz. Moreover, it also stands for the flower that springs out of snow. There are villages, fields, plateaus, poems, odes and ghazals named after Nevruz. Therefore, since Nevruz has been commonly used in the Turkish culture environment in a long time, it can be argued that it holds a special place within that cultural structure.

Keywords: Turks, Nevruz, Culture, Turkish Calender, environment.

Giriş

Türklerin hayatına, yaşadıkları kültür çevresinin çok büyük etkisi olmuştur. Özellikle başlangıçta yaşadıkları bozkır kültür çevresinde insanın insanla, insanın hayvanla ve tabiatla vermiş olduğu mücadele, yaylakta kışlağa, kışlakta yaylağa yapılan yorucu göçler Türk insanını zaman belirlemeye yöneltmiştir. Aynı şekilde savaş öncesi ve sonrası asker sayısının tespiti, kışlakta yaylağa gidiş ve dönüşlerde hayvan sayısının belirlenmesi vb. için yapılan sosyal, siyasi, iktisadi toplantılarda zamanın belirlenmesinde önemli hususlar olarak ortaya çıkmıştır. Zaten yaylak ve kışlak hayatı doğrudan iklimin yönlendirmesinin doğal bir sonucu olarak belirmiştir. Bundan dolayı zamanla ilgili kavramlar Türk kültür çevrelerinde yaygın olarak kullanılmaya başlanılmıştır (Durmuş, 2004, s. 1).

Türklerde zamanla ilgili ilk bilgilere Göktürk Yazıtları'nda rastlanılmaktadır. Yazıtlarda zaman, şimdi, önce, sonra, ilk, son, gündüz, gece, ay, kış ve yaz vb. zamanla ilgili kelimeler bulunmaktadır (Durmuş, 2004, s. 1). Göktürk döneminde zamanla ilgili gün, ay, mevsim ve yıl kavramlarının sistemleştirilmiş olduğu görülmektedir. Hatta yazın geçirildiği yazlak ya da yaylak, kışın geçirildiği kışlak doğrudan yaz ve kışla ilgili kavramlardır (Durmuş, s. 2004: 3). Göktürkler döneminde kullanılan zamanla ilgili tabirlerin Uygurlar döneminde de kullanıldığı görülmektedir. Yıl, ay ve günler Uygur hukuk belgelerinde tarihlendirmede kullanılmıştır (Arat,1987a, s.158). Zamanla ilgili erken, tan, sabah, öğle, kuşluk, akşam, gece yarısı, seher vakti gibi gece ve gündüzün bölümlerini gösteren kelimeler yaygın olarak yer almıştır (Arat, 1987b, s.169 - 173).

Türk kültür çevresinde zaman kavramlarının erken dönemlerde yaygın olarak kullanıldığı gibi, zaman hesabının da belirgin bir şekilde yapılmaya başladığı görülmektedir. Bu hususta Kaşgarlı Mahmud şu bilgileri vermektedir: “Türkler on iki çeşit hayvanın adını alarak on iki yıla ad olarak vermişler; çocukların yaşlarını, savaş tarihlerini ve başka şeyleri hep bu yılların dönmesi ile hesap ederler” (Kaşgarlı Mahmud: I, s. 344). On ikilik devrede yılların başı “sıçgan yılı”dır. On iki yıl tamamlandıktan sonra tekrar “sıçgan” yılından başlanır (Kaşgarlı Mahmud: I, s. 345- 346).

Türklerde zaman hesabı gelişmiş bir şekilde ortaya çıkmıştır. Türkler on ikilik devreye dayalı yıl sistemini oturtuktan sonra her bir yılı da mevsimlere bölmüşlerdir. Bu hususta Kaşgarlı Mahmud kayda değer şu bilgileri vermektedir: “Konar - Göçer olan ve Müslüman bulunmayan Türkler, yılı dört ayırma bölerek ad verirler. Her üç ayın bir adı vardır. Yılın geçmesi bununla bilinir. Yeni gün'den sonra ilkbahara oğlak ay, sonra uluğ

oğlak ay derler; çünkü bu ikinci parçada oğlak büyür. Bundan sonra uluğ ay denir; çünkü bu parça yaz ortasıdır; yeryüzünde nimet bolarır, hayvanlar büyür, süt çoğalır; başkası da böyledir. Az kullanıldığı için öbür adı söylemiyorum, sen anla.” (Kaşgarlı Mahmud: I, s. 348).

Mevsimlerle ilgili olarak Göktürk yazıtlarında da kış ve yaz tabirleri geçmektedir (Bilge Kağan: güney, 2). Burada yaz kelimesi ilkbahar (ilkyaz) ve yaza karşılık gelmek üzere kullanılmış bir tabir gibi görünmektedir. İlkbahar ya da bahar için ilkyaz tabiri de kullanılmaktadır. İlkyaz yazın bir bölümü gibi düşünülmektedir.

Türk kültür çevresinde ay ve gün hesaplarının yapıldığı da görülmektedir. Göktürk dönemi yazıtlarında ay ve gün hesapları tutulmaktadır. Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında yıl, ay ve gün hesaplarına dayalı ölüm ve yoğ töreni tarihleri verilmektedir. Bu kapsamda Bilge Kağan ve Köl Tigin’in ölüm ve yoğ töreni tarihleri verilmiştir. Köl Tigin koyun yılının birinci ayının on yedinci gününde ölmüş, aynı yılın dokuzuncu ayının yirmi yedinci günü yas töreni yapılmış ve anıtlığı maymun yılının yedinci ayının yirmi yedinci gününde tamamlanmıştır (Köl Tigin: kuzeydoğu). Bilge Kağan ise köpek yılının onuncu ayının yirmi altısında ölmüş ve domuz yılının beşinci ayının yirmi yedisinde yas töreni yapılmıştır (Bilge Kağan: güney, 10). Köl Tigin ve Bilge Kağan’ın doğum yılları da tespit edilebilmektedir. Köl Tigin’in babası öldüğünde yedi yaşında (Bilge Kağan: doğu, 13- 14). Köl Tigin: doğu, 30.ve Bilge Kağan’ın ise sekiz yaşında olduğu anlaşılmaktadır (Bilge Kağan: doğu, 13- 14).

Bilge Kağan ve Köl Tigin’in hangi yaşlarda kimlerle mücadele ettikleri belirtilmektedir. Ayrıca Köl Tigin’in kırk yedi yaşında öldüğü de kaydedilmiştir (Köl Tigin: kuzey- doğu). Köl Tigin’in kırk yedi yaşında öldüğü koyun yılında Bilge Kağan’ın kırk sekiz yaşında olduğu anlaşılabilmektedir. Dolayısıyla Köl Tigin ve Bilge Kağan’ın vermiş oldukları mücadele ve yapmış oldukları savaşların yıllarının on ikilik devrede belirlenmesi de mümkün olabilmektedir.

Türk kültür çevresinde zaman tespitinde on ikilik devre kullanıldığından yıllar için on iki hayvanın adı, aylar için on ikiye kadar rakam ve günler içinse otuza kadar rakam kullanılmakta olup, yalnız yaş belirtilirken otuzun üzerine çıkılmakta ve ayrıca asker, hayvan vb. sayısı belirtilirken ise büyük rakamların kullanıldığı görülmektedir.

Kültürel süreklilik içinde on ikilik devrenin Göktürk dönemi sonrasında kullanıldığı ve zaman hesabının yapıldığını da görmekteyiz. Kaşgarlı Mahmud yazmış olduğu eserinin dört yüz altmış altı yılının

muharrem ayna rastladığını söyledikten sonra, bu zamanda yılın yılı girmişti, bu yıl geçip de dört yüz altmış yedi yılı olunca yunt yılı girecekti demektir (Kaşgarlı Mahmud: I, s. 346). Burada on ikilik devreye göre yılın yılından sonra yunt, yani at yılının başlaması doğru olarak gösterilmiş durumdadır.

Türk kültür çevresinde Göktürk dönemi öncesinde de zaman hesabının yapılmış olması dikkati çekmektedir. Bu çerçevede İskitlerin de zaman hesabı yaptıkları anlaşılmaktadır. İskitlerden birisi öldüğü zaman, ölen kişi yakınları tarafından bir arabaya konulup, bütün yakınları dolaştırılmakta, kırk gün boyunca gezdirildikten sonra gömülmektedir. İskit hükümdarı öldükten bir yıl sonra törenler yapılmaktadır (Herodotos. IV, 72-73). Arkeolojik buluntuların da gösterdiği üzere, İskitlerin de on ikilik sistemi kullanmak suretiyle zaman hesabı yaptıkları anlaşılabilmektedir.

Türkler tarih sahnesine çıkışlarıyla birlikte kendileri için önem taşıyan tarihi olaylar ve günlerin tarihlerini belirleme ihtiyacı duymuşlardır. Yılın belirli günlerinde toplantılar yaptıkları ve devlet meselelerini görüştükleri yazılı kaynaklarda geçmektedir. Hayat tarzları gereği yaylakta kışlağa, kışlakta yaylağa göçte boylar ve boylar birliğine mensup insanların aynı anda harekete geçmeleri, toplum için birinci derecede önem taşıyan siyasi, iktisadi ve dini toplantıların günlerinin sabitleştirilmesi belirli bir tarih hesabının yapıldığını ve takvime bağlandığını düşündürmektedir.

Asya Hunlarının bütün kararların alındığı ve gündemi önceden belirli olan meseleleri yılın belirli günlerinde toplanan kurultaylarda görüşmeleri bu hususa açıklık getirmektedir. Bu toplantılar Hun hakanı Motun döneminden başlamak üzere, devlet işleri ve dini törenlerle ilgili üç ayrı zamanda gerçekleştiriliyordu. Biri yılın ilk ayında, ileri gelen davetlilerle hükümdar sarayında yapılıyordu. Dini vasfı baskın görünen öteki toplantı Lung kalesinde, üçüncüsü ise, atların semizleştiği sonbaharda Tai-lim'de yapılmaktaydı. Üçüncü toplantıda halkın ve hayvanların sayısı tespit ediliyordu (De Groot, 1921, s. 59).

Türklerin erken dönemlerden başlamak üzere kullanmış oldukları takvime göre her yılın bir adı bulunmakta, yıllar on ikişer aya bölünmekte, her bir ay ise otuzar gün tutmaktadır. Yıl, Yeni Gün ile başlamaktadır. Dolayısıyla her yılın başlangıcı gün olarak Yeni Gün olarak bilinmektedir. Bu da oğlak ay olarak bilinen ilkbahar mevsiminin birinci günüdür. Başka bir ifadeyle yeni yılın yeni günüdür. Yeni gün baharın gelişinin muştucusu ve gelecekle ilgili güzel düşüncelerin gerçekleşmesi umudunun yaşandığı bir gündür. Bundan dolayı bayram olarak kutlanan bir gündür. Türk kültür

çevresinde sonradan Nevruz adıyla anılmaya başlanan bu gün diğer günlere göre daha önemli bir gün haline gelmiş, zaman hesaplarında ilk sırayı almıştır. Böylece Türk kültür çevresinde başta gün adı olmak üzere, şahıs, kabile, bitki, yer, yiyecek, hediye, şiir, kaside, gazel gibi edebi unsurlar ve müzikte de makam adı olarak yer almıştır. Sırasıyla bu adlar üzerinde durabiliriz.

Gün Adı Olarak Nevruz

Nevruz kelimesinin Türkçe karşılığı “yeni gün”dür. Nevruz güneşin koç burcuna girdiği gün olup, Rumi martın dokuzuna rastlar. Bu tarih ilkbaharın başlangıcı ve Celali takvime göre yılbaşısıdır (Devellioğlu, 2004, s. 830). Bu kelime Farsça olup, nev (yeni) ve ruz (gün) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Bu itibarla Nevruz “taze gün”, baharın ilk günü sayılan, güneşin koç burcuna girdiği gündür (Erol, 1992, s. 297). On İki Hayvanlı Türk Takvimi’nde yılbaşı 21 Mart, yani Nevruzdur (Çay,1989, s. 58).

Farsça olan bu kelime geniş kültür coğrafyalarda yayılmış ve kullanım alanı bulmuştur. Hatta çıkmış olduğu kültür çevresinden daha çok Türk kültür çevresinde kullanılmaya başlanılmıştır. Türkiye Türkçesinde “Nevruz”, Azerbaycan Türkçesinde Novruz”, Başkurt Türkçesinde “Nouruz”, Kazak Türkçesinde “Navruz”, Kırgız Türkçesinde “Noruz”, Özbek Türkçesinde “Navruz”, Tatar Türkçesinde “Navruz”, Türkmen Türkçesinde “Novruz”, Uygur Türkçesinde “Noruz” şeklinde kullanım alanı bulmuştur (Ercilasun, 1991, s. 648- 649). Türkçeden başka bu kelimenin “Novruz” (Ercilasun, 1991: 649) ve Arapça’ya “Neyruz” şeklinde geçtiği görülmektedir (Pakalın, 1983, s. 687).

Türk kültür çevresinde baharın ve yeni yılın başlangıcı olarak kabul gören Nevruz bir bayram olarak kabul edilmiş olup, “Nevruz-ı Sultanî”, “Sultan Nevruz”, “Sultan Navruz” adlarıyla da anılmıştır. Türk kültür çevresinde bugünün bir kurtuluş günü olduğu da kabul edilmektedir. Bundan dolayı bugün için “Ergenekon” veya “Bozkurt” bayramı tabirleri de kullanılmaktadır. Baharın girişine denk gelen gün olduğundan bu kutlanan bayram için “tabiat” bayramı tabiri de kullanılmıştır (Çay, 1989, s. 23).

Yeni gün adı eskiden Türkler arasında “yengi kün” şeklinde Nevruza karşılık kullanılıyordu (Kaşgarlı Mahmud: I, 347). “Yengi” ve “kün” kelimelerinin ayrı ayrı Uygurlarda (Caferoğlu, 1968, s. 283) ve Kumanlarda (Grönbech,1992, s.128) “eski zamanlarda” kullanıldığı görülmektedir.

Şahıs ve Kavim Adı Olarak Nevruz

Türk kültür çevresinde Nevruz şahıs ve kavim adı olarak da görülmektedir. Şahıs adı olarak görülmesi doğrudan çocuğun Nevruz günü doğumuyla alakalıdır. Özel günlerde doğmuş çocuklar için o günlerle ilgili isimlerin verildiği görülmektedir. Recep, Şaban, Ramazan, Kurban, Arif, Arife, Kadir, Kadire, Miraç, Muharrem, Oruç, Cuma, Bayram vb. isimler bu kapsamda sayılabilir. Özel bir gün adı olarak görülen Nevruz sonradan ismi alanın çocuk ve torunlarına ad olarak da verilmiştir. Bu kapsamda çocuk ve torunların Nevruz günü doğmaları söz konusu olmayıp, büyük cetlerinin adını almaları söz konusu olmuştur.

Nevruz adına ilk kez tarihi şahsiyetlerde rastlanılmaktadır. Bu isim tek başına görüldüğü gibi, ikinci bir isim, lakap ya da unvanla birlikte de görülmektedir. Bu kapsamda Atabeg Nevruz, Nevruz Han, Nevruz, Emir Nevruz, Nevruz Mirza, Nevruz Ahmed ve Nevruz-bay adları sayılabilir (Çay, 1989, s. 201- 202).

Atabeg Nevruz'un Argun Ağa'nın oğlu ve Gazan Han'ın müşaviri (Grousset, 1999, s. 336, 360), Nevruz Han'ın Cuci soyundan gelen Altın Ordu hanlarından olduğu bilinmektedir (Kurat,1992, s. 307). Nevruz'un İlhanlı Ebubekir'in komutanlarından (Çay 1989: 201), Emir Nevruz'un Sultan Berkük'un oğlu Sultan Ferec'e karşı mücadele eden Türk emiri (Sümer, 1999a, s. 243), Nevruz Mirza'nın Cuci ulusunun önemli kabilelerinden biri olan Mangıtların beylerinden Edige Bey'in oğlu, Nevruz Ahmed'in Şıbanlı Ebu'l-hayr oğullarından gelen Özbek Han'ı ve Nevruz-bay'ın Ruslara karşı Kazak istiklal hareketini başlatan Orta - Cüz Kazak beylerinden olduğu anlaşılmaktadır (Çay, 1989, s. 202).

Bu isimler tarihi şahsiyet olarak 13. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar takip edilebilmektedir. Devlet yönetiminde Han, emir, atabeg, kumandan, vali gibi önemli görevler yapan bu şahısların dışında halk arasında Nevruz adının yoğun olarak kullanıldığını söylemek de mümkün olabilmektedir.

Nevruz ismi Türk kültür çevresinde yaygın olarak kullanılmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Bu isim tek başına kullanıldığı gibi, birleşik isim olarak da yaygınlık göstermektedir. Nevruzun yanına başka isimler getirilmek suretiyle hem erkek hem de bayan adı olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda Nevruzali, Nevruzbaht, Nevruzbibi, Nevruzbike, Nevruzcemal ve Nevruzkul isimleri sayılabilir (Erol, 1992, s. 297). Bütün bu isimlerin yayıldığı kültür coğrafyasına bakıldığında Türk kültür çevrelerinde bu ismin

kendine yaygın bir yer bulduğu anlaşılmaktadır. İsimlerin bir kısmının doğrudan Nevruz günü doğumla ilgili olduğu anlaşılırken, bir kısmının ise tarihi şahsiyet ya da akrabalık bağlarından dolayı konulmuş olabileceği düşünülmektedir. Nevruz adı her ne şekilde ad olarak konulursa konulsun, Türk kültür çevresinde çok yaygın olarak varlığını korumuş ve günümüze kadar da ulaşmış bulunmaktadır.

Nevruz adının Türk kültür çevresinde kabile adı olarak da kullanıldığı görülmektedir. Kırgızların sağ kolu içerisinde yer alan İçkilik oymakları arasında Navruz, yani Nevruz adıyla anılan bir oymağın varlığı bilinmektedir (İnan, 1987, s. 7). Nogay Türklerine mensup boy ve soylar arasında Has - Bulat, Kıpçak, Mangıt ve Canbulatlarla birlikte Nevruz adı da geçmektedir (Caferoğlu, 1983, s. 46). Anadolu'da Oyrat Türklerinden Ağrı Dağı'nın güneyinde Murat Suyu başlarında yaşayan bir kol ile, Iğdır'ın Cennetabat bucağının Nevruz adlı köyünde yaşayan oymak da "Nevruz" adını taşımaktadır (Çay, 1989, s. 202). Bu durumda Nevruz adının şahıs adından da öte kabile adı olarak kullanılması önemini ortaya koymaktadır. Kabilenin Nevruz adlı beyi ya da liderinden sonra Nevruz adının kabile adı olarak kullanılmaya başlanmış olabileceği ihtimali de hatıra gelmektedir.

Bitki ve Yer Adı Olarak Nevruz

Kış çıkıp ilkbahar geldiğinde sırasıyla hava, su ve toprak ısınır. Toprağın ısınmaya başlaması, yani canlanmasıyla topraktan bitkiler çıkar. Bitkilerin çıkması, ağaçların yeşermesi ve meyvelerin yetişmesi belli bir düzen ve sıraya göre olur. Baharın gelmesiyle ilk çıkan çiçekler soğuk kış günlerinin gidişi ve baharın gelişinin müjdecisi olarak kabul edilir. Baharın gelişinin habercisi ve müjdecisi olarak bilinen bu çiçek Nevruz adıyla anılır. Bu çiçek şubat ayı sonları ve mart ayı içerisinde kar altından çıkmaya başlayan içi mor damarlı, dağ ve bağ kuytularında yetişen şeffaf bir çiçektir (Nerimanoğlu, 2004, s. 155). Nevruzun yumrulu, çok yıllık, mor çiçekli olanlarının yanında kirli sarı renkli olanları da bilinmekte ve bunun küçük ve otsu bitkiler olduğu anlaşılmaktadır. İlkbaharın başlarında çiçek açan bu bitkinin çiçek ve yumruları yenir. Bazı türlerinin çiçekleri kitap veya defter sayfaları arasında kurutularak, uğur getirdiği inancıyla evlerde saklanır (Baytop, 2007, s. 214). Bu çiçeğe Nevruz adının verilmesi de Nevruzda çıkmış olmasıyla ilgili olmalıdır.

Nevruz çiçeği ya da benzeri çiçekler için başka isimler de kullanılmaktadır. Bu kapsamda kardelen ve karçiçeği isimlerine rastlanılmaktadır. Kardelen nergizgillerden, baharda çok erken çiçek açan soğanlı bir bitki olarak bilinmektedir (Eren, 1988, s.797). Karçiçeği ise, kar

kalkmasından hemen sonra çıkan çiğdeme benzer, beyaz bir çiçek, akçabardak olarak tanınmaktadır (Aksoy, vd., 1993, s. 2656). Nevruz, Kardelen ve Karçiçeği olarak bilinen çiçeklerin baharın ve Nevruzun gelmesiyle çiçek açan bitkiler olduğu görülmektedir.

Türklerin yaşamış oldukları kültür coğrafyalarında Nevruz yer adı olarak da geçmektedir. Bunlardan iki tanesi bahçedir. Bu bahçelerden biri Şiraz şehrinde olup, İlhanlı Sultanlarına aittir. Söz konusu bahçe “Nevruzî” adını taşımaktadır. Diğeri ise, Kâbil şehrinde dir. “Bağ-ı Nevruziyye” adıyla bilinen bu bahçe Kâbil’in dağ eteğinde düzenlenmiştir. Hatta bu bahçeye Babur-şah’ın annesi Kutluk Nigâr Hanım defnedilmiştir (Çay, 1989, s. 2003). Muhtemelen bu bahçeler devlet yöneticilerinin Nevruz’da ve diğ er günlerde gidip, eğlenip, dinlendikleri mekânlar olmalıydılar. “Nevruzî ve “Bağ-ı Nevruziyye” tabirleri de Nevruz için tertip edildikleri ya da Nevruz hediyesi olarak verildikleri düşüncesine uygun düşmektedir. “Bağ-ı Nevruziyye”ye gerçekleştirilen defin de buranın bir ziyaretgah haline dönüştürülmesine katkı sağlamış olmalıdır. “Nevruzî ve “Nevruziyye” kelime leri de Nevruz, yani Yeni gün’den türemiş görünmektedir.

Köy adı olarak da Nevruz adına rastlanılmaktadır. Başkurdistan ile Kazakistan sınırında bir köyün ismi Nevruz’dur. Anadolu’da ise, çeşitli bölgelerde Nevruz adıyla bilinen köylere rastlanılmaktadır. Ağrı Taşlıçay’a bağlı şimdiki adı Yanalyol olan Körnevrüz, Ağrı Diyadin’e bağlı şimdiki adı Aşağı Kardeşli olan Nevruz köy isimleri olarak bilinmektedir. Bunlardan başka Çanakale Yenice’ye bağlı Nevruz, Kahramanmaraş Pazarcık Narlı bucağına bağlı Navruzlu, Sivas Yıldızeli Direkli bucağına bağlı Nevruz köyü, Çankırı Şabanözü Merkez bucağına bağlı Mart Köyü ve Sivas Yıldızeli Merkez bucağına bağlı Nevruz yaylası bu kapsamda adı bilinen yerlerdir (Çay, 1989, s. 203-204). Anadolu’nun doğusundan batısına bu ismin varlığı anlaşılmaktadır. Köy adlarının daha çok şahıs adlarından türemiş olduğu düşünölmektedir. Çünkü köylerin bir kısmı Anadolu’da isimlerini köyün kurucusu, köye ilk yerleşen sülalenin ileri gelenin isimlerinden almışlardır. Navruzlu/Nevruzlu da aynı kapsamda düşünölebilir. Navrus/Nevruz yaylası şahıs adıyla bağlantılı olabileceği gibi yaylada yetişen “Nevruz” çiçeğinden de ismini almış olabilir.

Yiyecek ve Hediye Adı Olarak Nevruz

Bayramlarda ve özel günlerde yiyecek ve hediyeler önemli bir yer tutar. O günün anısına yemek ve tatlılar hazırlanır. Çeşitli hediyeler verilir. Yeni gün anlamına gelen ve yılın başlangıcı olan Nevruz’da da tatlı türü yiyeceklerin hazırlandığı ve hediyelerin verildiği görölmekte, böylece

Nevruz bir bayram olarak kutlanmaktadır.

Nevruz günü yenilmek üzere yapılan tatlıya, macuna “Nevruziyye” denilmektedir. Osmanlı döneminde Nevruziyye’yi büyük ölçüde eczacıların yaptığı bilinmektedir (Pakalın, 1983, s. 688). Nevruziyye, Osmanlı sarayında da önemli bir yer tutmaktadır. Hekimbaşılar her yıl Nevruz’da anber, afyon hulasası ve sair kokulu bitkilerden Nevruziyye ismi verilen kırmızı renkli ve kokulu bir macun yaparak Nevruz gecesi bunları porselen kaplar içinde önce padişah, şehzade ve sultanlara, hanım efendilere, sadrazama ve devlet ricaline sunarak karşılığında hediyeler almaktaydılar. Nevruziyye sunan hekimbaşıya padişah huzurunda kürk giydirilmesi usuldendi (Pakalın, 1983, s. 689). Nevruz münasebetiyle sadrazam, padişaha donanmış atlar, kıymetli taşlarla bezenmiş silahlar ve pahalı kumaşlar gibi hediyeler verir, bunlara “Nevruziyye pişkeşi” denirdi (Levy, 1988, s. 234).

Nevruziyye adı verilen macun halk arasında da rağbet görüyordu. Bazı şekercilikle uğraşan şahıslar her yıl Nevruziyye hazırlamaktaydılar. Bunları müşterilerine gönderirlerdi. Nevruz macunu çeşitli ve cazip ufak cam hokkalara konulmaktaydı. Vitrinlerde teşhir edilip, satılmaktaydılar. Bazı eczanelerde meraklı eczacılar bunu dikkatle yapmaktaydılar. Süslü kavanozlar içinde müşterilerine yollarlar ve karşılığında da hediyeler gelir ya da bahşiş alırlardı. Eczanelerden şekercilerde olduğu gibi halktan isteyenler de para ile alırlar ve Nevruziyyeleri üzerine takdim esnasında tıbbi ve hikemi vecizeler yazılı kâğıtlara sararlardı. Hatta yaldızlı bir kâğıt ilâştirerek ondan koç burcuna hangi saatte ve dakika da girileceği de yazılırdı. Zira hangi zamanda alınacağı bu suretle bildirilmiş olurdu (Ünver, 1976, s. 232). Nevruziyyeler sarayda ve halk arasında Nevruz’da tüketilen macunlardı. Bu nedenle Nevruz için yapılıyorlardı. Bundan dolayı Nevruzluk ya da Nevruz tatlıydılar. Nevruz nedeniyle verilen pişkeşler ise yine Nevruzluk olup, Nevruz hediyesiydiler. Çünkü bu macun Nevruz’da yenildiği gibi, hediye de Nevruz için verilmekteydi. Bütün bu sayılanlardan hareketle Nevruziyye, Nevruzluk, yani Nevruz’a ait olandı. Nevruz kelimesi Nevruz - iyye de açık şekilde bulunuyordu.

Edebiyatta ve Müzikte Makam Adı olarak Nevruz

Nevruz’un gelişinin Türklerin üzerinde büyük etkisinin olduğu bilinmektedir. Havanın ısınması, tabiatın canlanması, çiçeklerin açması insanın gönlünü açar. Duygu ve düşünceler şiir, şarkı olarak ortaya çıkar. Nevruz için söylenen bu tür edebiyat ürünlerine Nevruziyye adı verildiği görülür.

Nevruz için yazılan şiir ve gazellerin bir kısmı doğrudan Nevruz

adını taşımaktadır. Şairler tarafından yazılan bu tür şiir ve gazeller devlet ricaline sunulmakta ve caizeler almalarına sağlamaktaydı (Pakalın, 1983, s. 688). Bunlar Nevruziyye olarak sunulmaktaydılar. Böylece Nevruz için yazıldıkları gibi, Nevruzun bütün güzelliklerini de ortaya koymaktaydılar. (Makalenin bu kısmı oldukça yetersiz. Türk edebiyatında nevrüziyye hakkında daha geniş bilgi verilebilirdi. Nevruziyyeler mesnevi mi, kaside mi, gazel mi yoksa başka bir tür/şekil midir? Türk edebiyatında hangi dönemden beri nevrüziyyeler vardır? Nevruziyye yazan meşhur şairler kimlerdir?)

Nevruz adı müzikte makam olarak da çok kullanılmıştır. Türk müziğinde çok sayıda makamın Nevruz adı taşıdığı görülmektedir. Bu kapsamda Nevruz - i Acem, Nevruz - i Arab, Nevruz - i Asl, Nevruz - i Bayati, Nevruz - i Büzürk, Nevruz-i Hara, Nevruz -i Hicaz, Nevruz -i Hüseyini, Nevruz -i Irak, Nevruz-i Isfahan, Nevruz -i Rumi, Nevruz -i Sultani, Nevruz- Küçek, Nevruz - Neva, Nevruz- Puselik, Nevruz - Rast, Nevruz - Rehavi, Nevruz- Saba ve Nevruz Zengüle sayılabilir (Develioğlu, 2004, s. 830 - 831). Bu kadar çok makam adının Nevruz adıyla anılması müzikte de Nevruz'un önemli bir yerinin olduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Yeni gün anlamında kullanılan Nevruz On iki Hayvanlı Türk akvimi'ne göre yılın başladığı gündür. Yılbaşı olarak kabul edilen bu gün, 21 Mart'a rastlamaktadır. 21 Mart geceyle gündüzün eşitlendiği gündür. Bu tarihten itibaren gündüzler uzamaya, geceler ise kıalmaya başlar. Belirtilen tarih itibariyle hava, su ve toprak ısınmıştır. Toprağın ısınmasıyla birlikte otlar yeşermeye ve çiçekler açmaya başlamıştır. Bu gelişmeler baharın müjdecisi olarak kabul edilmektedir.

Nevruz öncelikle gün adı olarak ortaya çıkmıştır. On iki Hayvanlı Türk Takvimi'nde yılbaşı, yani yeni yılın ilk gününün adı olmuştur. Farklı takvimlerin kullanılmaya başlamasıyla da Yeni gün, yani Nevruz önemini korumuştur. Baharın, bolluğun ve bereketin başlangıcı olarak düşünülmüş, - her yeni düşüncede olduğu gibi- heyecanla ve büyük beklentilerle kutlanır hale gelmiştir.

Nevruz şahıs ve kavim adı olarak da görülmektedir. Önemli günlerde doğanlara o günlerde doğanların adı konulmaktadır. Bayram günlerinde doğanlar Bayram, Kurban Bayramında doğanlar Kurban, Cuma günü doğanlar Cuma, Arife günü doğanlar Arif ya da Arife, Cumhuriyet

Bayramında doğanlar Cumhur ya da Cumhuriyet adlarını almaktadırlar. Nevruz adı da bu kapsamda düşünülebilir. Bundan dolayı Nevruz'da doğanlara da Nevruz adı verilmiştir. Nevruz hem erkek hem de bayan adı olarak verilmiştir. Özellikle tarihi şahsiyetlere verilen Nevruz ismi Türk kültür çevresinde uzun zaman diliminde takip edilebilmektedir. Nevruz adı yalnız Nevruz'da doğanlara değil, Nevruz'da doğmayanlara da verilmiştir. Türklerde ad verme geleneğine uygun olarak çocuklara büyüklerinin isimlerinin verildiği de görülmektedir. Bu kapsamda çocuklara büyüklerinin ismi olan Nevruz konulmuştur. Böyle bir isim daha çok sülalenin, oymak ya da boyun ileri geleninin ismi olarak görülmektedir. Nevruz'un sülale, oymak ve boy adı olarak ortaya çıktığı da görülmektedir. Şahıs ismi sülale, oymak ya da boya geçmiştir.

Bitki ve yer adı olarak da Nevruz adına geniş kültür coğrafyalarında rastlanılmaktadır. Bitki adı olarak Karçiçeği ve Kardelen tabirleri de Nevruz'a karşılık kullanılmaktadır. Nevruz'un yer adı olarak kullanımının yaygınlığı da görülmektedir. Bu kapsamda köy, bahçe ve yayla isimleri görülmektedir.

Yiyecek ve hediyelerde Nevruz'la ilgili isimler olarak görülebilmektedir. Nevruz için hazırlanan yiyecek ve hediyeler "Nevruziyye" adıyla anılmaktadır. Bu Nevruziyyeler, Nevruzluk anlamında Nevruz için hazırlanmış bulunmaktadır. Bunların dağıtımları Nevruz'a denk getirilmektedir.

Edebiyat ve müzikte de Nevruz adına rastlanması, bu adın ne kadar yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Nevruz'u anlatan şiir, kaside ve gazeller Nevruz'da devlet ileri gelenlerine sunulmuşlardır. Bunların önemli bir kısmı Nevruz adını taşımaktadır. Müzikte makam adı olarak da Nevruz'un yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen bu makamlar Nevruz kutlamaları için ortaya çıkmıştır.

Nevruz adı kökeni itibariyle Farsça olmasına rağmen, Türk kültür çevresinde adeta Türkçe kökenli bir kelimeye dönüşmüştür. Türklerin yayılmış olduğu kültür coğrafyalarında uzun zamandan beri hep kullanıla gelmiştir. Gün adı başta olmak üzere şahıs, kavim, bitki, yer, yiyecek, hediye adı olarak kullanılan Nevruz, edebiyatta ve müzikte de kendine kullanım alanı bulmuştur. Hem uzun zaman diliminde kullanımı hem de yukarıda belirtilen alanlarda ad olarak kullanımı Nevruz'un Türk kültür çevresinde yaygınlık kazanmış olduğunu ve önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- Aksoy, Ö. A. - vd. (1993), *Derleme Sözlüğü*, VIII, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (1987a), "Türkler'de Tarih Zaptı", *Makaleler I*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 156- 164.
- Arat, R. R. (1987b), "Türkler'de Zaman ve Vakit Tespiti", *Makaleler I.*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 165- 179.
- Caferoğlu, A. (1983), *Türk Kavimleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1968), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çay, A. M. (1989), *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- De Groot, J. J. M. (1921), *Die Hunnen der vorchristlichen Zeit I*, Berlin- Leibzig.
- Devellioğlu, F. (2004), *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Durmuş, İ. (2004), "Eski Türkler'de Zaman ve Takvimler", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1- 13.
- Eren, H. - vd. (1988), *Türkçe Sözlük II*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. - vd. (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, I- II., Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erol, A. (1992), *Şarkılarla, Şiirlerle, Türkülerle ve Tarihi Örneklerle Adlarımız*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Grousset, R. (1999), *Bozkır İmparatorluğu*, (çev. R. Uzmen), Ankara: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Grönbech, K. (1992), *Kuman Lehçesi Sözlüğü*, (çev. K. Aytaç), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Herodotos (1991), *Herodot Tarihi*, (çev. M. Ökmen), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İnan, A. (1987), "Türk Kabile İsimlerine Dair", *Makaleler Ve İncelemeler I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1- 7.
- Kaşgarlı Mahmud (1992), *Divanü Lügat-it Türk*, (çev. B. Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kurat, A. N. (1992), *IV- XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara: Murat Kitabevi Yayınları.
- Levy, R. (1988), "Nevruz", *İslam Ansiklopedisi IX.*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 233- 234.
- Nerimanoğlu, K.V. (2004), "Nevruz ve Bitkiler", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 155- 157.
- Orhun Abideleri* (1991), (Haz. Muharrem Ergin), İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Orkun, H. N. (1987), *Eski Türk Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

-
- Pakalın, M. Z. (1983), *Osmanlı Tarih Deęimleri ve Terimleri Sözlüğü* III, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.
- Sümer, F. (1999a), *Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Sümer, F. (1999b), *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları I- II*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Thomsen, V. (1993), *Çözülmüş Orhun Yazıtları*, (çev. V. Köken), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünver, A. S. (1976), "Türkiye'de Nevruz ve Nevruziye", *Vakıflar Dergisi* XI, 221-234